

Her türlü tartışılmaz inanca ya da daha kesin bir ifadeyle eminliğe dayalı düşünmeyi dinsel düşünme diye niteleyen dar yaklaşımdan farklı olarak ben, yanlışlanamaz eminliklere dayalı düşünmeyi dinsel düşünme olarak görüyorum.

Önceki bölüm» [Bilimsel düşünmek](#)

Mitik düşünme, tutarlılık kaygısı taşımadan eminliklerle işler. Tutarsızlıklar, Mitik düşünmenin bütünsel olarak alındığında çelişik olan mitin Mitik düşünmenin farklı tezlerinin öne çıkmasıyla aşılır. İçinde bulunulan koşullarda hangi tezin öne çıktığını isabetli biçimde hissetme, bilgeliktir.

Felsefi düşünme, her türlü eminliği sorgular. Kendini açıkça varsayımlara dayandırır. Felsefi düşünmeyle, bütünsel tutarlı görüş gelişebilir.

Bilimsel düşünme için tutarlılık yeterli değildir. Bilimsel düşünme, fiili olarak kullanılabilir sonuçlar verir. Bilimsel düşünmeyle önceden kestirilen bir sonucun sonradan gerçekleşmesi beklenir. Bilimsel tezin isabetli sonuç verip vermediği sürekli sınılanır. Bir tezin fiilen isabetli olup olmadığının sınılanması için mantık yeterli değildir. Sınama eminlik gerektirir ve kesin sonuç vermez. Şu ya da bu eminliklere dayalı olarak sınınamadan geçen tez hala yanlışlanabilir niteliktedir.

Felsefi düşünmeyle başlayan düşünürken tutarlı olmaya dikkat etme, yeni eminliklerle bilimsel düşünmeye dönüşür. Bu yeni tür eminlikler, tek tek insanları, toplulukları ve zamanları aşan bir tartışılmazlık taşır. Örneğin bir birine dik tam üç tane doğru çizilebilecek bir uzayda, üç boyutlu bir uzayda yaşadığımızdan, zamanın kendiliğinden geri dönülmez biçimde geçtiğinden, cisimlerin daha fazla parçalanamaz küçük madde parçacıklarından oluştuğundan vs vs eminizdir. Bu eminlikler bir insandan diğerine, bir topluluktan diğerine, bir dönemden diğerine geçilirken etkilenmezler.

Bilimsel düşünmeye temel teşkil eden eminlikler çoğu kez fark edilmez. Ancak bu onların sorgulanamaz nitelikte olduğu anlamına gelmez. Birer tez olarak alınıp sınılanabilirler.

Bilimsel düşünmenin temelindeki eminlikler yanlışlanabilir niteliktedir. Üstelik bu bakımdan varsayım olarak alınabilecek tezler sınamalarda düzenli olarak isabetli çıkararak eminlik halini almıştır.

Bilimsel düşünmenin belirmesiyle birlikte bilimsel olarak yanıtlanamayacak, “neden içinde yaşadığımız mekân üç boyutludur”, “neden zamanda geri dönülemezdir”, “başlangıçta ne vardı”, “mutlak bir son var mı” gibi bir çok soru belirir. Kütle çekim yasasına göre cisimler, birbirlerini kütlelerinin çarpımıyla düz orantılı, uzaklıklarının karesiyle ters orantılı bir güçle çekerler. İyi de neden kütlelerinin çarpımıyla düz orantılı da toplamlarıyla düz orantılı değil? Neden uzaklıklarının karesiyle ters orantılı da doğrudan uzaklıklarıyla ya da uzaklıklarının küpüyle ters orantılı değil?

Bilimsel olarak yanıtlanamayan sorular, bilimsellik için gerekli koşul olan sınanabilirlikten vazgeçilerek yanıtlanabilir. Sınanabilir olmayan, yanlışlanabilir olmayandır. Mitik düşünmeden farklı olarak belli koşullarda isabetli olan değil, hiç bir koşulda yanlışlığı gösterilemeyecek olan eminlikler ortaya çıktığında bunlara dayalı düşünme de belirir ki bu düşünmeye dinsel düşünme diyorum.

Her nasıl olursa olsun eminliklere dayalı düşünmeyi, dinsel düşünme diye niteleyen bir yaklaşım oldukça yaygındır. Bu durumda, mitik düşünme dinsel düşünmenin özel bir hali olduğu gibi, bilimsel düşünmeyi dinsel düşünmeden ayırmak için hatalı biçimde bilimsel düşünmenin temelleri olan eminlikleri görmezlikten gelmek gerekir. Böylece, düşünme dinsel düşünme ve felsefi düşünme diye ikiye ayrılır. Bu yaklaşım daraltıcı olduğu gibi kafa karıştırıcıdır. Bu yaklaşımla;

- Bilimsel düşünmeyi diğerlerinden ayıran eminliklerinin topluluklar ve zamanlar ötesi olma, sınanabilme ve değişebilme niteliği gözden kaçar.
- felsefi düşünme, bilimsel düşünme ve dinsel düşünmenin bir arada mitik düşünmeyle karşıtlık içine girdiği farkedilemez.
- Dinsel düşünme, felsefi düşünme ve bilimsel düşünmenin, ancak fiiliyat üzerinden

birbirleriyle etkileşim içine girdikleri, salt düşünme olarak alındıklarında birbirleriyle çatışma yaşamalarını gerektirecek hiçbir neden bulunmadığını anlamak olanaksızlaşır.

Sonraki bölüm» Eylem ve ibadet (hazırlanıyor)